

FÖRKÖLI GÁBOR

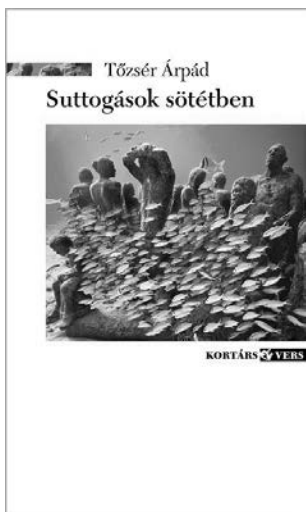
A pikírt szentimentális

TŐZSÉR ÁRPÁD, SUTTOGÁSOK SÖTÉTBEN.
ÚJ VERSEK ÉS VERSESSZÉK, 2019–2021

Tózsér Árpád versei radikálisan ellenállnak annak, hogy kritikusként feltegyük szokásos kérdéseinket: szépek-e, jók-e ezek a szövegek? Mert persze van bennük szépség, szöveggként pedig arról tanúskodnak, vérbeli költő dolgozta meg itt a nyelvi anyagot. De a versek igazi tétje, hogy érdekesek tudnak-e lenni, hogy képesek-e kizökkenteni az olvasót. Ezt erősíti a Tózsér által feltalált cetliformátum is: téglalapformába rendezett, az elválasztás szabályait sem tisztelő prózaversei hirtelen feljegyzett ötletek, cédulák egy még alakuló, bővülő hagyatékából. Ami azt illeti, Tózsér versei valóban érdekesek. Felvetéseiből kíváncsiság, frissesség árad, ami annak az olvasónak is nyilvánvaló, akinek esetleg nincs ereje végigkísérni a költőt minden egyes szellemi kalandján, amelyre a versek őt is újra és újra invitálják.

Pedig alakulhatott volna rosszabbul is. Tózsér vérbeli posztmodern metapoétikát művel, költészetének az egyik legfontosabb témája maga a költészet, és bizony ebben a tekintetben a szerző a legfontosabb tárgyat egy hanyatlástörténet főszereplőjeként látta. Az „igazi költészet” szemben azt, amire a mi korunk egyáltalán képes lehet, a heideggeri létfeledésből következő tehetetlenség és kiüresedés jellemzi. Tózsér lírai alanya mégsem zárkózik el zsémbesen a világtól, hanem őszinte érdeklődéssel fordul a fiatalabb nemzedék irodalmi törekvései, a poszthumán irodalom, valamint a filozófiai, irodalomtörténeti és tudományos újdonságok felé. Új, *Suttogások sötétben* című kötetében az emelkedett filozófiai témákat sokszor banális, profán gegek vezetik fel, ám ezek következményeit Tózsér mindig szigorúan végiggondolja. Kétség talán csak akkor fogja el az embert, amikor a könyvben a Higgs-bozonról olvas, amelynek kutatását már sokan azonosították a lélektelen anyagban rejlő Isten keresésével. Hogy mások ezt mennyire gondolták komolyan, és mennyi volt ebben a világ varázstanítása feletti ironizálás, az kérdés, de mára ez a referencia kissé megkopott, és Tózsér sem tud túllépni a felszínes ana-

Kortárs Kiadó
Budapest, 2021
80 oldal, 2500 Ft

2023. január

lógión (*A turista találkozik a Higgs-bozonnal*, 12–13). Máshol a kötetben viszont még a blőd áltudományban is képes felmutatni az intellektuális izgalmat: a *Fejünk körül tompa derengés* című versben az a hajmeresztő elmélet kerül szóba, amely szerint háromszáz esztendő, benne a Karoling-korszakot csak utólag hazudtak bele a történelembe. Tőzsér ezt a képtelenséget izgalmasan játszatja össze az öregedő test és szellem identitáskrizisével.

A kötet három versciklust foglal magába. Az első a Walter Benjaminszóló származó *Angelus Novus* címet viseli, fő motívuma pedig a költészet kihátrálása a nagy témák (a létre vonatkozó végső kérdésfeltevés, a szakralitás, az ünnep, a szép és a jó egysége stb.) mögül. A második, az *Ad altare Dei* címűt a szerző a szülőföldre való emlékezésnek szentelte, míg a harmadik, amelyet a Füst Milántól kölcsönzött *Fejünk körül tompa derengés* cím alatt találunk, az öregséget és a halálra való készülést tárgyalja. Három ciklus, három világosan elkülönülő témaválasztás. Az egyes szövegek azonban mindig továbbgörgetik az előző tárgyakat, azokból kiindulva fejtik ki a következőt, így a költészet hatóköréről való elmélkedés áthatja a gyermekkor felidézését és a véggel való önszembesítést is. Ezért talán nem tűnik majd önkényes választásnak, ha az itt következő gondolatmenetet leginkább az első kötetegységből vett példákra alapozom.

A Tőzsér-versekben számos alkalommal reflektált poszthumán állapot és a technológiai feltételrendszer változása a legegységesebben a hagyományos lírai én megkérdőjelezéseként jelentkezik a kötetben. Tőzsér egyik érdekes gondolatfutamára szerint – amely persze inkább költői vízió, mint fogalmi síkon igazolható modell – az ego problémája onnan ered, hogy a kultúra már olyan gépezetként funkcionál, amelynek alkatrésze az ember, aki kis gép maga is. Paradox módon ez az automatizáció éppen a tárgyi világtól való elkülönülésben érhető tetten, a technológia ugyanis elszakítja az embert az igazi tárgyaktól, még mielőtt amúgy is elszakadna önmagától: „Az ókori theatrum egyben kicsit templom is volt, s az ég és föld – bonyolult kultikus geometriával kimért – metszéspontjában állt, ahonnan nézve a néző s hívó számára az ég is megnyílt, így az ember az önlétében is az Univerzumban láthatta, érezhette magát. A mai színházak afféle elmefeltöltő állomások, ahol a tárgyi világtól, sőt magától az embertől különvált poszthumán tudat (lélekmotor) tölti föl magát tán a halhatatlanságnak azzal az illúziójával, amellyel már Ádám is hiába próbálkozott. Sikerül-e neki? Nem tudni!” (*Theatrum mundi*, 10)

Tőzsér szövegeiben az elszemélytelenedés már jó ideje a kézzel fogható dolgoktól – az anyaföldtől, a természettől, a nem elidegenedett bérmunkaként végzett kétkézi foglalatosságoktól – történő eltávolodás kísérőjelensége, amelynek nyelvi és poétikai következményei is vannak: a nyelv sem érintkezik már a dolgok valóságával, a költészet pedig legfeljebb csak ennek az ideális nyelvhasználatnak a pótlékeként működhet. Innen a sajátos grammatikai okfejtés a kötet *Post-dans macabre* cím alatt olvasható cédula-versében. Az elsőre meghökkentő felvetés szerint a középkori haláltáncokra jellemző névszói állítmányból – „pápa vagyok, fejedelem vagyok, vitéz vagyok [...] elmegyek meghalni” – a modernség korára kiszabadult a táncoló halál és az ember önmagát túlélt kísértete: „Az egykor a halottak csonthéjas magvából is kicsirázó dalra mai sír-barázda nem emlékezik. Az emberi állag a nemléthez ért, mindenhatósága önmaga ellen fordul, s a vers, amely valaha a lét belakásának elvéthetetlen hangja volt, ma a szado-mazo halál kéjes nyögése. Az ember végső gyökerét vágja, amely még úgy-ahogy a földhöz, tulajdonképpen létehez köti.” (20) A létezés ünneplése helyett a költészet a nemléthez, a bomlásban tobzódik, és bár az orphikus harmóniához visszatérni lehetetlen, hovato-

vább intellektuálisan vállalhatatlan lenne, az azért valóban furcsa, hogy ez még csak fel sem tűnik senkinek. Nem így Tózsérnek, aki magányos kultúrakritikusként fíradhatatlanul szedi szét boncasztalán a modern költészet apóriáit.

Szembesítése olykor kellemetlen, mert olyan problémákat feszeget, amelyeknek valódi megoldásához nincs fantáziánk, a gordiuszi csomó átvágása pedig maga lenne a fasizmus esztétikában és politikában egyaránt. Ilyen diszkomfortérzetet keltő, a szó-kasos értelmiségi konszenzust felrúgó szöveg az *Emlékezés a lírai versre* című esszévers is, amely szerint a modernitás és a felvilágosodás olyan velejárói, mint az emancipáció és a demokrácia nem kedveznek a költészetnek, mivel az egyenlőségben az ember szakrális vonatkozásai eltűnnek. A modernségben hovatovább az ember önmagát is felszámolja, hiszen vagy elpusztul az általa okozott környezeti katasztrófák során, vagy lemond az élővilágon belül magasabb rendűnek tételezett pozíciójáról. Ahogy a szöveget olvassuk, nem nehéz nem értékvesztésnek látni ezt a poszthumán állapotra jellemző választási kényszert. Egy ponton például az ökokritikai gondolkodás mögött feltételezett képmutatást bírálja: „Az újabb kori emberekről az isteni dimenziókat legyalulta az egyenlőség újkori Prokrusztésze, a demokrácia. De ők már egyébként is az arisztokrácia s a demokrácia, sőt a kommunizmus üveghegyén, Tocqueville-en s Marxon is túl születtek, kifelé valamiféle szuperdemokraták, mert egyenlők nem csak embertársaikkal, hanem a fűvel, fával, hegyekkel, legyekkel, rinocrosszal is, de befele burzsoák: védőn körülkerítik javaikat, jelszavuk az *En* helyett az *Enyém*” (34, kiemelések az eredetiben). Tózsér pikírt megjegyzését olvasva lehetetlen nem arra gondolni, hogy a könyvvel egy évben jelent meg Schein Gábor *Ó, rinocérosz* című kötete is, amelynek célja többek között az volt, hogy a kihalás szélén álló orrszarvú metaforájában az egyéni halál és a természetben véghezvitt jóvátehetetlen pusztítást egységben láttassa. Persze ki ne volna „befelé” a maga kis tulajdonát és kényelmét védő kispolgár? A kritika élet valamelyest csökkenti az is, hogy a vers lemondó gesztussal saját magát is az ilyen varázsát vesztett költészetbe sorolja, és bőven lehetne találni Tózsérnél olyan helyeket is, ahol maga is kamatoztatja a poszthumanizmus belátásait.

Kritikusként viszont néha muszáj az ördög ügyvédjét játszani, ezért a kötetet forgatva nem kerülhetünk meg egy igazán kemény kérdést: szolgálhat-e tanulságokkal az ilyen mitikus időkbe visszarévedő nosztalgikus lírafelfogás akkor, amikor már a fiatal irodalomban magyar nyelven is olyan életművek vannak születőben körülöttnünk, amelyet a poszthumanizmust magától értetődő adottságnak vesznek, abból építkeznek szuverén módon, ahelyett, hogy valami helyrehozhatatlan veszteségen keseregne? Nincs-e Tózsérben valami anakronisztikus? Nos, ha van is, az anakronizmus nem ugyanazt jelenti, mint a meghaladott. És ha a modernitást értékvesztésnek is tételezzük, ennek az értékvesztésnek Tózsér poétikája maradéktalanul levonja konzekvenciáit, és mondandójához érvényes nyelvet teremt. Itt kell visszautalnom ennek az írásnak az elejére: Tózsér szövegei „nem szép” versek, talán nem is mindig versek. Szentimentális költészet az övé, nem a szó hétköznapi, hanem a schilleri értelmében, amely a naiv költészet, a szépség és a jó, természet és ember, külső és belső problémátlan harmóniáját feltételező poézis ellentéte. Tózsér szerint a vers nem tehet mást, mint reflektál a hiányra, mégis e hiány felszámolását szimulálja. Fokozva az önellentmondásokat, zárjuk ezt az írást egy olyan idézettel, amely mégis egyszerűen csak szép: „Sóhaj sem neszez az / elhalt tüdőavarban, / de te, e lét-zavarban / rigmusokat motyogva, / tegyél csak úgy, mint hogyha / a vers homályából / valóban feléd intene / a költők s a mély egek / szótlán istene.” (*Karantén-rigmusok*, 2020; 19)